

Кутаренко Н.Я., аспірантка, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці

ПРОБЛЕМА ПОНЯТІЙНО-ЗМІСТОВОГО ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

У статті на основі іноземних та вітчизняних нормативно-правових актів, а також наукових досліджень проаналізовано існуючі термінологічні (мовні) тлумачення органічного сільського господарства, органічного землеробства та органічного виробництва. Окреслено спільні ознаки в усіх розглянутих визначеннях. Акцентовано увагу на існування дискусії щодо вживання понять, які мають використовуватися при позначенні органічної продукції. Дано авторське визначення органічного агровиробництва.

Ключові слова: органічне сільське господарство, органічне землеробство, органічне виробництво.

В статье на основе иностранных и отечественных нормативно-правовых актов, а также научных исследований проанализированы существующие терминологические (языковые) толкование органического сельского хозяйства, органического земледелия и органического производства. Определены общие признаки во всех рассмотренных определениях. Акцентируется внимание на существование дискуссии относительно употребления понятий, которые должны использоваться при обозначении органической продукции. Дано авторское определение органического агропроизводства.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, органическое земледелие, органическое производство.

On the basis of international and national legal acts, as well as research analyzes the existing terminology (language) interpretation of organic agriculture, organic farming and organic production. Outlined common features in all the above definitions. The attention to the existence of discussions on the use of the concepts to

be used in the designation of organic products. Given the author's definition of organic agricultural production.

Keywords: organic agriculture, organic farming, organic production.

Постановка проблеми. В Україні спостерігаються загальносвітові тенденції до впровадження та розвитку альтернативного землеробства, зокрема – до зростання площ для вирощування органічних культур та збільшення кількості органічних виробників. Проте, не зважаючи на великі перспективи розширення даної сфери на вітчизняному ринку, характерна відсутність єдності у наукових поглядах стосовно сприйняття сутності змісту органічного виробництва, яка спричинена відмінністю характерних вимог до його ведення.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Звертаючи увагу на останні дослідження у даній сфері, варто наголосити на працях таких вітчизняних вчених, як В. Артиш [9; 23; 24], Н. Берлач [20], М. Кобець [8; 16], Є. Милованов [1], В. Писаренко [14], О. Прутська [4], Т. Чайка [15] та ін. Серед іноземних науковців дану проблематику висвітили С. Dimitri [6], J. Jimenez [21], J. Parr [12] та ін. Не зважаючи на достатню кількість робіт з даної тематики, досі залишається ряд питань, які потребують більш детального розгляду, адже ведеться дискусія стосовно сутності понять органічне сільське господарство, органічне виробництво та органічне землеробство, що пояснюється виникненням різних методологічних підходів до визначення цих категорій.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є напрацювання авторських визначень на базі розгляду існуючих трактувань сутності органічного сільського господарства, органічного землеробства та органічного виробництва на основі іноземних і вітчизняних нормативно-правових актів та наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних учених виявив вживання споріднених, але не абсолютно тотожних понять, що використовують стосовно альтернативних систем землеробства. Термін «органічне землеробство» (Organic Farming) був запроваджений Міжнародною федерацією сільськогосподарського органічного

руху (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM) та офіційно прийнятий в англomовних країнах Європейського Союзу, еквівалентом якого у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу є «біологічне землеробство» (Biological Farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах – «екологічне землеробство» (Ecological Farming) [див.: 1, с. 257]. Проте існує дискусія як серед іноземних, так і вітчизняних науковців з приводу доцільності вживання того чи іншого терміну у різних країнах.

Так прихильники ототожнення цих понять (І. Мерленко, Л. Аджиева), зазначають, що у різних країнах автори по-своєму називають ту чи іншу систему землеробства, але суть при цьому не змінюється. Відмінності, як правило, не є суттєвими і мають лише термінологічний характер [13, с. 66 – 67]. Такої ж думки додержується і В. Писаренко, використовуючи словосполучення «альтернативне» або «органічне землеробство» при окресленні системи методів, при якій приділяється більше уваги екологічним закономірностям при організації процесу виробництва сільськогосподарської продукції, ніж за традиційних форм господарювання [14, с. 14]. Деякі науковці наголошують на тому, що «альтернативне» включає в себе такі поняття, як «органічне», «біологічне», «екологічне», «відновне» та «природне», що у свою чергу використовуються для позначення ресурсо- та енергозберігаючих систем землеробства [12, с. 110].

Противниками такого ототожнення понять виступають такі вчені як М. Кобець та Т. Чайка. Адаже слов'янські мови мають у своєму складі всі перелічені терміни і вони не вважаються синонімами, оскільки мають різне змістовне значення [15, с. 18]. Варто зазначити, що донедавна на українському ринку органічних продуктів існувала проблема недобросовісної конкуренції, адже маркуючи продукцію як екологічно чистий продукт чи з префіксами біо - чи еко -, деякі виробники спотворювали уяву споживачів про органічну агропродовольчу продукцію. І у такий спосіб відбувалося дискредитування даного товару через відсутність чітких правил маркування, закріплених на

законодавчому рівні у нашій державі. За словами М. Кобеця, на початковому етапі просування відповідного продукту, варто позначати його терміном «органічний» аби не допустити «лінгвістичного хаосу», фальсифікацій та непорозумінь [16], звісно, за умов відповідності даного продукту вимогам.

Дискусію з приводу доцільності вживання того чи іншого терміна Т. Зайчук вважає недоречною, оскільки ще на початку 1990-х рр. у Постанові ЄС № 2092/91, розробленій Міжнародною федерацією сільськогосподарського органічного руху надано законну силу трьом поняттям як синонімам: екологічне = органічне = біологічне сільське господарство [18, с. 115].

У зв'язку з відсутністю єдності серед наукових поглядів вчених щодо вживання понять, які мають використовуватися при позначенні органічної продукції, на нашу думку, з метою усунення непорозумінь, які виникли через існування термінологічних (мовних) відмінностей, варто розглянути прийнятий та чинний Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 року № 425–VII [17]. Так, у статті 29 «Загальні вимоги до маркування органічної продукції (сировини)» забороняється при маркуванні продукції, яка не відповідає вимогам цього Закону, використовувати позначення з надписом «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», словами з префіксом «біо» тощо. У цій же статті зазначається, що органічна продукція, імпортована з інших країн, вироблена відповідно до законодавства країн походження, що підтверджено відповідним сертифікатом, позначена написами "органічний", "біодинамічний", "біологічний", "екологічний", словами з префіксом "біо" тощо, повинна в перекладі на українську мову позначатися написом "органічний продукт".

Незважаючи на актуальність наукових досліджень, пов'язаних з альтернативними системами землеробства, на жаль, не існує загальноприйнятого визначення органічного землеробства. Це пов'язано з виникненням різних методологічних підходів до визначення цієї категорії.

Власні визначення сутності понять «органічне землеробство (виробництво)», «органічне сільське господарство» запропонували деякі з найвідоміших міжнародних організацій, які займаються поширенням інформації та впровадженням органічного сільського господарства в усіх країнах світу.

Дослідницькою групою з органічного землеробства США (United States Department of Agriculture) у 1980 році було запропоноване таке трактування: «Органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значно обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин. Така система наскільки можливо максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітку ґрунтів і біологічних засобах боротьби зі шкідниками з метою підвищення родючості та покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин і боротьби з бур'янами та різноманітними шкідниками» [2, с. 9]. Н. Берлач вважає, що у розглянутому визначенні основна увага приділяється технологічним характеристикам органічного сільського господарства, зокрема, наводиться перелік заборонених речовин та перелічуються структурні елементи механізму виробництва, що у свою чергу не є доцільним, адже з кожним днем з'являються нові групи сільськогосподарських препаратів, тому перерахунок їх видових назв не є доречним [20, с. 229]. На нашу думку, така інтерпретація нової системи землеробства чітко орієнтована на підтримку екологізації середовища виробництва та природних процесів у довкіллі.

Пізніше, у квітні 1995 року, Колегія з національних стандартів органічної продукції USDA запропонувала дещо інакше трактування: «органічне землеробство – це система екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та покращує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Вона базується на мінімальному використанні

неприродних (штучних) сировини і матеріалів та агротехнічних прийомах, які відроджують, підтримують та покращують екологічну гармонію» [3]. У даному випадку, акцент робиться на розгляді поняття з позиції менеджменту, як системи управління господарством. Важливо зазначити, що тут керівним принципом є досягнення екологічного балансу. Подібне трактування подане і Комісією Кодексу Аліментаріусу (Codex Alimentarius Commission), де наголошується на важливості цілісності даної системи в сприянні оздоровленню екологічних систем [22]. Як стверджують О. Прутська та Н. Беляєва, відповідно до зазначеного визначення одним із основних принципів є використання технологій і матеріалів, які покращують стан екологічної рівноваги в природних системах та створюють умови для забезпечення стійкості і збалансованості агросистем [4, с. 87].

За визначенням Міжнародної федерації сільськогосподарського органічного руху (International Federation of Organic Agriculture Movements – IFOAM): органічне сільське господарство об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основу таких систем покладено використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елемента успішного виробництва, а також науково обґрунтовано експлуатацію природного потенціалу рослин, тварин, ландшафтів зі спрямуванням на гармонізацію сільськогосподарської практики та навколишнього середовища. Органічне землеробство суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва шляхом обмеження застосування синтезованих хімічним способом добрив, пестицидів і фармацевтичних препаратів. Замість цього для підвищення урожайності та для захисту рослин використовуються інші агротехнічні заходи й різноманітні природні чинники. Органічне землеробство дотримується принципів, які обумовлені місцевими соціально-економічними, кліматичними та історико-культурними особливостями [5]. У цьому визначенні ключовим наголосом є розвиток самопідтримуючих систем на місцевому і регіональному рівнях, «...при цьому досить дискусійним залишається питання

розгляду місцевого виробництва, як невід'ємної складової органічного сільського господарства, адже цей елемент забезпечує сталий розвиток» [6, с. 8].

В основному нормативно-правовому акті Європейського Союзу, що регулює відносини у сфері органічного виробництва і маркування органічних продуктів є Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року, де зазначено, що органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин, та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [27]. На думку Н. Берлач, одним із недоліків зазначеного визначення є відсутність окреслення всіх ознак, якими має характеризуватися органічне сільське господарство, зокрема, це вимога належної сертифікації [20, с. 228].

Варто зазначити, що є низка праць вітчизняних науковців, які присвячені розгляду сутності понять «органічне землеробство», «органічне сільське господарство (виробництво)», але і серед українських дослідників також прослідковуються розбіжності у трактуванні даних дефініцій.

Так, В. Скальський зазначає, що основна ідея органічного землеробства є досить простою і передбачає, фактично, повернення першоджерел ведення сільського господарства, а саме – мінімальний обробіток ґрунту й повна відмова від застосування агрохімікатів та мінеральних добрив [7, с. 50]. На думку Є. Милованова, зазначене трактування характеризує ймовірно тільки декілька з ознак, притаманних органічному землеробству [1, с. 257]. Н. Бородачова розширює рамки виробництва органічної продукції і стверджує, що дотримання екологічних вимог має забезпечуватися на всьому агропродовольчому ланцюгу «виробництво – переробка – реалізація» [19, с. 59 – 61]. Більш узагальнююче визначення дає М. Кобець, розглядаючи органічне

землеробство як систему сільськогосподарського менеджменту агросистем, що ґрунтуються на масштабному використанні біологічних факторів підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних заходів захисту рослин, а також на виконанні комплексу інших заходів, які забезпечують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції і сировини [8, с. 8]. Дане трактування вважають найбільш вдалим і ряд інших вітчизняних науковців [10, с. 104]. Деякі вчені розглядають органічне землеробство як американський варіант біологічного землеробства, який передбачає переважне використання органічних добрив замість мінеральних, відмову від синтетичних хімічних засобів захисту рослин, однак, екологічні вимоги менш жорсткі [11, с. 189]. Варто звернутися і до визначення, закріпленого в Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 року № 425–VII. Так, у статті 1 «Визначення термінів» зазначено, що виробництво органічної продукції (сировини) - виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів [17].

Загалом більшість науковців зводять органічне сільське господарство до методів ведення землеробства, при яких не використовуються пестициди, традиційні мінеральні добрива, регулятори росту, хімікати, генетично модифіковані організми [1, с. 257; 9]. Противниками такого тлумачення є ряд вчених, які висловлюють думку, що це скоріш розуміння господарства, як «організму», в якому всі компоненти взаємодіють для створення саморегулюючого і стабільного середовища в цілому [21], тобто є «...однією з ознак соціально спрямованого та дружнього природі типу сільськогосподарської діяльності» [16]. З цим варто погодитися, адже органічне

сільське господарство слід розглядати у більш широкому розумінні, ніж просто систему виробництва з певними обмеженнями. Так, В. Артиш встановлює сутність такого господарства через систему його завдань, а саме: охорона довкілля; попередження деградаційних процесів у ґрунті, які мають місце при інтенсивному веденні сільського господарства; поліпшення стану здоров'я населення у результаті вживання екологічно чистої продукції [23, с. 243].

Зазначимо, що деякі науковці асоціюють органічне сільське господарство з виробництвом натуральної продукції з оздоровчими властивостями [24, с. 113], крім того вона має бути у достатній кількості [25, с. 6]. Так, у Збірнику органічних стандартів Великобританії наголошується саме на досягненні оптимальної кількості їжі високої поживної цінності за допомогою методів управління [26]. Звичайно, важко не погодитися, що окреслені вимоги для даного методу ведення господарства є принциповими, проте вони його не конкретизують, і можуть також бути застосовані до будь-якої з форм землеробства, відмінної від традиційної.

Отже, у контексті проведеного дослідження термінологічних визначень між «органічним сільським господарством», «органічним землеробством» та «органічним виробництвом» не існує чітких розмежувань, що на нашу думку, є невірним, оскільки згадані терміни є взаємопов'язаними, однак їх ототожнення не коректне, проте воно вважається прийнятним, оскільки сільське господарство включає в себе виробництво, землеробство. У той же час у Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 року № 425–VII [17] не виокремлено органічне сільське господарство, а його прирівняно до виробництва органічної продукції (сировини).

Висновки. Проаналізувавши перелік іноземних та вітчизняних нормативно-правових та наукових визначень, зробимо висновок, що найчастіше під «органічним сільським господарством (виробництвом)» розуміють, з одного боку, систему обмежень при виробництві, яка забороняє або значно обмежує використання синтетичних комбінованих добрив,

пестицидів, регуляторів росту, ГМО, різних харчових добавок тощо або ж систему управління (менеджменту) таким виробництвом, в основі якої є запровадження енерго- та ресурсоощадливих технологій з метою покращення стану довкілля, а з іншого боку, забезпечення потреб споживчого попиту у натуральній, безпечній агропродовольчій продукції. Спільними ознаками в усіх розглянутих визначеннях є екологічне спрямування та необхідність гармонізації сільськогосподарської практики з процесами в навколишньому середовищі та забезпечення соціальної справедливості з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Тому даючи власне визначення, ми керувались комплексним підходом щодо поєднання найбільш важливих аспектів, притаманних для органічного виробництва, окреслених у розглянутих тлумаченнях.

На нашу думку, органічне агровиробництво – це цілісна система процесу виробництва сільськогосподарської продукції, яка базується на низці обмежень щодо застосування хімічних добрив, пестицидів, ГМО, різних харчових добавок тощо, надаючи перевагу у впровадженні ресурсоощадливих технологій з метою забезпечення населення достатнім обсягом якісних, безпечних продуктів харчування при мінімально негативному впливі на довкілля із збереженням якості ґрунтів, біорізноманіття та екосистем для досягнення сталості в аграрному секторі, враховуючи потреби майбутніх поколінь.

Водночас вважаємо, що коректне і точне трактування органічного виробництва є лише запорукою його ефективного впровадження та дотримання визначальних вимог, які висуваються до нього, що, в сукупності, може бути основою для розвитку органічного виробництва в Україні та становить завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел:

1. Милованов Є.В. Органічне сільське господарство: перспективи для України / Є.В. Милованов // Посібник українського хлібороба. – 2009. – С. 257 – 260.

2. Report and recommendations on organic farming / prepared by USDA Study Team on Organic Farming. –Washington DC: USA, 1980. – 94p.
3. Official site of United States Department of Agriculture [Electronic resource]. – Availableat: <http://www.usda.gov>.
4. Прутська О.О. Сутність та теоретичні засади розвитку органічного сільськогосподарського виробництва / О.О. Прутська, Н.В. Бєляєва // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 4 (70, т.1). – С. 86 – 91.
- 5.Official site of InternationalFederationofOrganicAgricultureMovements [Electronic resource]. – Availableat: <http://www.ifoam.org>.
- 6.Dimitri C. Market Growth vs Government-facilitated Growth: E.U. and U.S. Organic Agriculture Policies / C. Dimitri. – Wye: Policy Reform and Adjustment, 2003. – 14p.
- 7.Скальський В.В. Органічне землеробство: проблеми та перспективи [Текст] / В.В. Скальський // Економіка АПК. – 2010. – №4. – С.48–53.
- 8.Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Текст] / М. І. Кобець // Проект “Аграрна політика для людського розвитку”. – К., 2004. –22 с.
9. Артиш В.І. Регулювання світових ринків виробництва органічної продукції [Текст] / В.І. Артиш // Економіка АПК.– 2008. – №4. – С.127–131.
10. Сокол Л.М. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства / Л.М. Сокол, Т. Р. Стефановська, В.В. Підлісник // Економічна безпека. – 2008. – № 3-4. – С. 102 – 109.
- 11.Органічеземлеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавськоїобласті: практичнірекомедації / С.С. Антонець, А.С. Антонець, В.М. Писаренко та ін. – Полтава: РВВПДАА, 2010. –200 с.
12. Parr J. F.RecentDevelopmentsinAlternativeAgricultureintheUnitedStates / J. F. Parr and S.B. Hornick //KyuseiNatureFarming: FirstInternationalConference, October 17 – 21, 1989. – Washington:U.S. Dept. of Agriculture, 1991. – P.108 – 116.

13. Мерленко І.М. Можливості використання ГІС-технологій у сільському господарстві при оцінці придатності земель для біологічного землеробства / І. М. Мерленко, Л.Г. Аджиева // Вісник Національного університету водного господарства природокористування. – 2009. – Випуск 4 (48). – С. 66 – 72.
14. Писаренко В.М. Основні напрями інтегрованого захисту рослин в умовах органічного землеробства / В.М. Писаренко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2008. – № 4. – С. 14 – 18.
15. Чайка Т. О. Розвиток виробництва органічної продукції в аграрному секторі економіки України [Текст]: монографія / Т. О. Чайка. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2013. – 319 с.
16. Кобець М. Органічне сільське господарство – що це таке? [Електронний ресурс] / М. Кобець // Пропозиція. – 2006. – № 6. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=1972&number=61>.
17. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Зайчук Т. О. Вітчизняний ринок екологічно чистих продуктів харчування та шляхи його розвитку / Т. О. Зайчук // Економіка та прогнозування. – 2009. – № 4. – С. 114 – 125.
19. Бородачева Н. Спрос и предложение на рынке органических продуктов / Н. Бородачева // Агроперспектива. – 2004. – № 9. – С.59–61.
20. Берлач Н.А. Правове визначення органічного сільськогосподарства в Україні / Н. А. Берлач // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2009. – № 46. – С. 225–230.
21. Jimenez J.J. Organic Agriculture and the Millennium Development Goals / J. J. Jimenez. – Germany: IFOAM, 2006. – 28p.
22. Official site of Codex Alimentarius – International Food Standards [Electronic resource]. – Available at: <http://www.codexalimentarius.org/>.

23. Артиш В. І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічної чистої продукції в сільському господарстві України / В. І. Артиш // Науковий вісник Нац. аграрного університету. – 2006. – № 102. – С. 242 – 246.

24. Артиш В. І. Ринок української органічної продукції та перспективи його розвитку / В. І. Артиш // Посібник українського хлібороба. – 2008. – С.113 – 115.

25. Витанов А.Д. Методы органического земледелия в овощеводстве-инновационный продукт // Овочівництво і баштанництво. – 2007. – № 53. – С. 6–8.

26. Department for Environment Food and Rural Affairs [Electronic resource]. – Available at: <http://www.defra.gov.uk/foodfarm/growing/>.

27. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/>.